

भ्रमणध्वनी दुष्परिणामाच्या जाणीवजागृती उपक्रमाच्या परिणामकारकतेचा चिकित्सक अभ्यास

संशोधक नाव

श्रीम. तृप्ती गोरखनाथ कोताडे

मातोश्री आसराबाई दराडे महिला शिक्षण शास्त्र

महाविद्यालय य.च.म.मु.विद्यापीठ

अभ्यास केंद्र येवला - ५११००

मार्गदर्शक

डॉ. रश्मी जोशी

एम.ए. एम.एड. पी.एच.डी

मातोश्री आसराबाई दराडे महिला शिक्षण

शास्त्र महाविद्यालय य.च.म.मु.विद्यापीठ

१. सारांश

आजचे युग हे अत्यंत धावपळीचे बनले आहे. संगणकाच्या वापरामुळे तर जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रामध्ये अमूलाग्र बदल झालेले दिसून आले. आयसीटीच्या साधनांचा विचार करता यामध्ये मोबाईल, टीव्ही, एलसीडी, मेल, फॅक्स या गोष्टींचा प्राधान्याने वापर केला जातो. त्यामुळे जरी काम सोपे होत असले तरी देखील या साधनांचे काही दुष्परिणाम देखील दिसून आले. आपल्याला अलीकडच्या काळामध्ये विद्यार्थी मोठ्या प्रमाणात मोबाईल वापरताना दिसून येतात. मोबाईल/ भ्रमणध्वनीद्वारे अभ्यास करणे ही तर आजकालच्या युगातील फॅशन बनलेली आहे. ज्याच्या हातात मोबाईल नसेल तो व्यक्ती विराळाच म्हणावा लागेल आणि या मोबाईल / भ्रमणध्वनीच्या सातत्यपूर्ण वापरामुळे विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनावर मात्र अनेक विपरीत परिणाम होतात. त्याचं कारण असं आहे की मोबाईल / भ्रमणध्वनीच्या वापरामुळे आपली वाचन संस्कृती ही जवळपास नष्ट होत चाललेली आहे.

मोबाईल / भ्रमणध्वनीचा वापर केल्यामुळे अनेक तोटे देखील मनुष्याला सहन करावे लागतात. संशोधक शाळेमध्ये शिक्षक म्हणून अध्यापन करत असताना त्यांना विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनामध्ये अनेक त्रुटी मोबाईलच्या अति वापरामुळे दिसून आल्या व ज्या गोष्टी अभ्यासासाठी दिलेल्या असतात त्या सहजपणे मोबाईलद्वारे उतरून काढल्या जातात आणि गृहपाठ पूर्ण केला जात असतो. परिणामी विद्यार्थ्यांची वाचनाची आणि अध्ययनाची सवय कमी होताना दिसून आली आणि या सर्व पार्श्वभूमीवर संशोधकाने प्रस्तुत संशोधन विषय अभ्यासासाठी घेतलेला होता.



Global Online Electronic International Interdisciplinary Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeirj.com>

२. महत्वाचे शब्द:- भ्रमणध्वनी, जाणीव जागृती उपक्रम, परिणामकारकता

३. संशोधन लेखाचा मुख्य भाग:-

३.१. संशोधन विषयाची पार्श्वभूमी- संशोधन समस्येचा ऐतिहासिक आढावा -सद्यस्थिती

मोबाईल संप्रेषण साधनांचा ऐतिहासिक मागोवा आणि वर्तमान स्थिती

३.१.१ प्रस्तावना:-

मोबाईल संप्रेषण साधने आजच्या जगात अत्यंत महत्वाची ठरली आहेत. जरी याचा उपयोग हौस-फौस किंवा आनंदासाठी होतो, तरी देखील ते शिक्षण, आरोग्य, व्यवसाय, आणि सामाजिक जीवनाच्या विविध अंगांत महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. या लेखात, आपण मोबाईल संप्रेषण साधनांचा ऐतिहासिक मागोवा आणि त्याच्या सध्याच्या स्थितीचा विश्लेषण करणार आहोत.

३.२ मोबाईल संप्रेषण साधनांचा इतिहास:-

३.२.१. प्रारंभिक संप्रेषण साधने:-



१. मोबाईल फोनचा इतिहास १९५० च्या दशकात प्रारंभ होतो. प्राथमिक साधनांमध्ये रेडिओ तरंगांच्या माध्यमातून वायर्ड आणि वायरलेस कॉम्युनिकेशन साधले जात होते.
२. पहिले मोबाईल फोन १९७३ मध्ये मोटोरोला कंपनीने निर्माण केले. त्याचे मॉडेल "डीन" नावाने प्रसिद्ध झाले होते, जे एक मोठे डिव्हाइस होते.

३.२.२. प्रारंभिक मोबाइल फोन आणि त्यांचे विकास:-

१. १९८० च्या दशकात मोबाईल फोन बाजारात अधिक प्रमाणात आले. त्या काळात या फोनचा आकार मोठा होता, वजन जास्त होते आणि ते केवळ कॉल करण्यासाठीच उपयोगात येत होते.
२. १९८३ मध्ये अमेरिकेत पहिला व्यावसायिक मोबाइल नेटवर्क सुरू झाला, ज्यामुळे मोबाईल फोनची लोकप्रियता वाढली.

३.२.३. पाळत असलेल्या तंत्रज्ञानाची विकसीतता:-

१९९० च्या दशकात डिजिटल तंत्रज्ञानाची सुरुवात झाली, ज्या नंतर GPRS, EDGE आणि २G नेटवर्क्स वापरात आले. यामुळे फोनमध्ये डेटा ट्रान्सफर होऊ लागला आणि एसएमएस (SMS) सेवाही सुरू झाली.

३.२.४. ३G आणि ४G चा उदय:

१. २००० च्या दशकात ३G तंत्रज्ञान आले, जे व्हॉइस कॉल, इंटरनेट ब्राउझिंग आणि मल्टीमीडिया फायलींना पाठविण्याचे कार्य सहज करू लागले.
२. २००९ मध्ये ४G नेटवर्कचा प्रारंभ झाला, ज्यामुळे मोबाईल फोनवर जलद इंटरनेट कनेक्शन मिळवता आले. यामुळे व्हिडिओ कॉलिंग आणि डेटा आधारित ॲप्स वापरणे शक्य झाले.

३.२.५. ५G नेटवर्कची संकल्पना:-



५G हे तंत्रज्ञान अजून अधिक प्रगतीशील आहे. ते अधिक जलद इंटरनेट कनेक्टिव्हिटी, कमी विलंब, आणि मोठ्या प्रमाणावर डेटा ट्रान्सफर सुलभ करत आहे. हे तंत्रज्ञान विविध उद्योगांत क्रांती आणण्याची क्षमता ठेवते.

३.३. मोबाईल संप्रेषण साधनांची सध्याची स्थिती:-

३.३.१. विविध प्रकारच्या मोबाईल उपकरणांचा वापर:

१. आजकाल स्मार्टफोन आणि टॅबलेट्सचा वापर मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. या साधनांमध्ये स्मार्ट ॲप्लिकेशन्स, सोशल मीडिया, व्हिडिओ कॉलिंग आणि इतर विविध प्रकारच्या संप्रेषण सुविधांचा वापर होतो.
२. लोकांमध्ये WhatsApp, Facebook, Instagram, Telegram यासारख्या ॲप्सचा वापर अत्यधिक वाढलेला आहे



३.३.२. मोबाईल नेटवर्कचे विकास:-

१. आजकाल भारतामध्ये ४G आणि ५G नेटवर्क्स मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध आहेत. यामुळे मोबाईल इंटरनेटच्या स्पीडमध्ये झपाट्याने वाढ झाली आहे.
२. देशातील दूरसंचार कंपन्या, जसे की Jio, Airtel, Vodafone इत्यादी, ५G सेवा पुरवित आहेत.

३.३.३. स्मार्टफोनचे वैशिष्ट्ये:-

१. आधुनिक स्मार्टफोन मध्ये उच्च दर्जाचे कॅमेरे, अँड्रॉइड आणि iOS ऑपरेटिंग सिस्टिम्स, आणि इंटीग्रेटेड ॲप्स

असतात. यामुळे मोबाईल फोन केवळ संप्रेषण साधन न राहता एक मल्टीफंक्शनल डिव्हाइस बनले आहे.

२. मोबाईल फिनान्स, गेमिंग, ई-हेल्थ आणि इतर सर्व प्रकारच्या सेवेचा वापर मोबाईल फोनवर होऊ लागला आहे.

३.३.४. ऑनलाइन संप्रेषण आणि डेटा सुरक्षा:-

१. स्मार्टफोन वापरकर्त्यांना विविध ऑनलाइन सेवांचा वापर करत असताना डेटा सुरक्षा आणि गोपनीयता महत्वाचे मुद्दे बनले आहेत.



२. विविध ऑनलाइन संप्रेषण साधनांमध्ये (ईमेल, व्हॉट्सअप, व्हिडिओ कॉल्स इत्यादी) सायबर सुरक्षा आणि गोपनीयता या बाबीवर भर दिला जात आहे.

३.३.५. तंत्रज्ञानाचे समाजावर प्रभाव:-

१. मोबाईल संप्रेषण साधनांच्या वापरामुळे समाजातील संवाद साधण्याची पद्धत बदलली आहे.

२. व्यवसाय, शाळा, आणि सरकारी सेवांमध्ये देखील डिजिटल व्यवहार, दूरदर्शन शिक्षण, आणि विविध ऑनलाइन सेवेचा वापर वाढला आहे.

३.४. भविष्यातील दिशा आणि आव्हाने:-

३.४.१. AI आणि IoT चे एकत्रित परिणाम:-



१. मोबाईल तंत्रज्ञानाचे भविष्य कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) आणि इंटरनेट ऑफ थिंग्स (IoT) यांच्याशी जोडलेले आहे. या तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून स्मार्टफोन अधिक प्रगत, स्वयंचलित आणि युजर-फ्रेंडली होणार आहेत.

२. उदाहरणार्थ, स्मार्टफोन आपल्या आस्थापनेला कंट्रोल करण्यासाठी वापरता येईल, किंवा स्मार्ट घरांमध्ये जोडले जाऊ शकतात.

३.४.२. ५G चा अधिक वापर:-

१. ५G नेटवर्कच्या अधिक वापरामुळे डेटा ट्रान्सफरची गती प्रचंड वाढणार आहे. यामुळे सर्व प्रकारच्या उपकरणांसाठी (गाडी, स्मार्ट घड्याळ, वैद्यकीय उपकरणे इत्यादी) कनेक्टिव्हिटी आणखी सुधारेल.
२. ५G ची व्यापकता अनेक उद्योगांच्या क्षेत्रात नव्या क्रांतीचा प्रारंभ करेल.

३.४.३. मोबाईल सुरक्षा समस्या:

- मोबाईल संप्रेषण साधनांच्या वाढत्या वापरामुळे सायबर हॅकिंग, डेटा चोरी, आणि मालवेरचा धोका वाढला आहे. यासाठी डेटा संरक्षणाच्या उपाययोजना आणखी कठोर केल्या जात आहेत.

'प्रसार - माध्यम' ही संकल्पना किंवा हे शब्दसुद्धा गेल्या १०-१५ वर्षांतच अधिक प्रमाणात कानावर पडताहेत. १९८०-८५ पर्यंत मीडिया असा शब्द खूप वेळा कानावर पडत नव्हता, परंतु गेल्या १०-१५ वर्षांत आणि खास करून गेल्या ७८ वर्षांत तर मीडिया 'प्रसार माध्यम' हे शब्द रोजच्या व्यवहारातले, अगदी सररास वापरातले असेच शब्द झालेले आहेत. पूर्वी कथा - कीर्तन, व्याख्यान प्रवचन, नाटक सिनेमा, आकाशवाणी वृत्तपत्र असे जोड शब्द अनेकदा कानावर पडत, पण अलिकडे मात्र मीडिया, प्रसार माध्यम असे शब्द सातत्याने कानावर येतात. Traditional Media, Print Media, Audio - Visual Media, Advertisement - Public Relations Media, Other Media म्हणजे पारंपरिक प्रसार माध्यमे, मुद्रित प्रसार माध्यमे, दृक्श्राव्य माध्यमे, जाहिरात जनसंपर्क माध्यमे, तसेच इतर प्रसारमाध्यमे असे प्रसार माध्यमांचे विविध प्रकारही आहेत. त्यात खरे तर ढोबळमानाने प्रसार माध्यमांचे पुढील काही प्रकार आहेत.

१. मुद्रित माध्यमे
२. दृक् - श्राव्य माध्यमे

विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीच्या दशकात म्हणजे औद्योगिक क्रांती युरोप अमेरिकेत ऐन भरात येत असताना येणाऱ्या नव्या युगाचे इंगित संज्ञापनाच्या तंत्रात, माध्यमांच्या प्रगतीमध्ये व माहितीच्या प्रक्रियेत आहे, हे मार्शल मॅक लुहान यांनी ओळखले. संज्ञापन व माध्यम क्रांतीची पहिली चाहूल त्यांनी ओळखली व या क्रांतीचा सर्वांगीण अभ्यास करून त्याची सैद्धांतिक मांडणी या थोर कॅनेडीयन विचारवंताने केली. संगणकाच्या शोधानंतर एखाद्या संगणकाला एकटे न ठेवता त्याची जगातील इतर संगणकाशी हातमिळवणी करण्यात संशोधकांना यश आले. यातूनच इंटरनेट या संगणकाच्या जागतिक जाळ्याचा शोध साधारणतः १९६५ मध्ये लागला. न्यूटनच्या काळात म्हणजेच १६ व्या शतकात आयुष्य खूप खडतर होतं. बहुतांशी लोक अडाणी आणि अशिक्षितच असत. आपल्या जन्मस्थळापासून काही मैलांच्या आतच त्यांचे सर्व आयुष्य जाई. दिवसभर सूर्य प्रकाश असेल तर त्यात कष्टकरी जनता काम करी. करमणुकीची फारशी साधनं नव्हतीच. भूक आणि रोगराईने त्यावेळी माणसाला बरंच पछाडलं होतं. तीस वर्षांहूनही अधिक काळ माणूस जगला तर धन्य मानत. पण अशाच काळात न्यूटनने जे काही थोडे दगड उचलले, त्याच नियमाच्या आधारे पुढे यंत्रयुगाची सुरुवात झाली, आणि शेतीप्रधान समाजात उद्योग वाढायला लागले व्यापार वाढायला लागला आणि औद्योगिक क्रांती मग त्यातूनच जन्मली. एकोणीसाव्या शतकात विज्ञानाची प्रगती होतच राहिली. व्हाइटहेड या गणिततज्ज्ञानं म्हटल्याप्रमाणे, एकोणीसाव्या शतकामध्ये आपल्याला 'शोध कसे लावायचे' याचा शोध लागला. खरी प्रगती मात्र विसाव्या शतकातच झाली. विसाव्या शतकात तीन मुख्य क्षेत्रात ही प्रगती झाली: एक म्हणजे 'क्वांटम क्रांती', दुसरी म्हणजे 'डी.एन.ए. क्रांती' आणि तिसरी

म्हणजे 'संगणक क्रांती'. 'क्वांटम क्रांतीतूनच इतर दोन क्रांत्या घडून आल्या' असा दावाही मिशिओ काकू या प्रसिद्ध शास्त्रज्ञाने त्याच्या व्हिजन्स या पुस्तकात केला आहे.

३.३ युट्युब :



ही एक जागतिक स्तरावरील व्हिडिओ शेअरिंग आणि सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्म आहे, जी २००५ मध्ये सुरू झाली आणि नंतर २००६ मध्ये गुगलने खरेदी केली. यावर लोक विविध प्रकारचे व्हिडिओ अपलोड, शेअर आणि पाहू शकतात, जसे की शैक्षणिक सामग्री, मनोरंजन, संगीत, ब्लॉग, लाइव्ह स्ट्रिमिंग आणि बरेच काही. यूट्यूबवर जगभरातील कोट्यवधी वापरकर्ते आहेत, आणि हे एक मोठे कमाईचे साधनही बनले आहे, जिथे निर्माते जाहिराती, प्रायोजित सामग्री आणि सदस्यत्वाद्वारे पैसे कमवू शकतात. तसेच, यूट्यूब अल्गोरिदम वापरकर्त्यांच्या आवडीप्रमाणे व्हिडिओ सुचवतो, त्यामुळे तो एक प्रभावी माहिती आणि मनोरंजनाचे साधन बनले आहे.

३.४ न्यू मीडियामुळे होणारे काही तोटे खालीलप्रमाणे :

- न्यू मीडिया म्हणजे डिजिटल तंत्रज्ञानावर आधारित माध्यमे, जसे की सोशल मीडिया, वेब पोर्टल्स आणि मोबाइल ॲप्स. याच्या काही तोटे खालीलप्रमाणे आहेत:
१. खोटी माहिती व अफवा – सोशल मीडियावर फेक न्यूज वेगाने पसरतात, त्यामुळे चुकीची माहिती समाजात प्रचलित होते.
 २. गोपनीयतेचा अभाव – वैयक्तिक माहिती सहज लीक होऊ शकते, ज्यामुळे सायबर गुन्द्यांचे प्रमाण वाढते.
 ३. व्यसनाधीनता – लोक तासनतास न्यू मीडियावर वेळ घालवतात, त्यामुळे मानसिक आणि शारीरिक आरोग्यावर परिणाम होतो.
 ४. गैरवापर आणि ट्रोलिंग – अनेकदा ट्रोलिंग, धमक्या आणि गैरवापर यामुळे वापरकर्त्यांना त्रास होतो.
 ५. पारंपरिक माध्यमांवर परिणाम – छापील वृत्तपत्रे आणि दूरदर्शनवरील बातम्यांची विश्वासार्हता कमी होत आहे. यामुळे न्यू मीडियाचा वापर जपून आणि जबाबदारीने करणे गरजेचे आहे.

३.५. निष्कर्ष:-

मोबाईल संप्रेषण साधनांचा इतिहास आणि सध्याची स्थिती दर्शविते की तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीसह मोबाइल फोन्स वेगाने बदलले आहेत. स्मार्टफोन, 4G आणि 5G नेटवर्क्स, आणि विविध ॲप्लिकेशन्स यांचे आपले दैनंदिन जीवनावर होणारे प्रभाव विचारात घेतल्यास, मोबाईल संप्रेषण साधने भविष्यात अधिक विकसित होतील. यासाठी तंत्रज्ञानाची सुरक्षितता, गोपनीयता, आणि समाजावर होणारे प्रभाव यांच्यावर विशेष लक्ष देणे आवश्यक आहे.

४. संदर्भसूची

१. बापट, भा.गो. (१९७५). शैक्षणिक संशोधन. पुणे: नूतन प्रकाशन
२. भिंताडे वि.रा. (१९९४) शैक्षणिक संशोधन पद्धती. पुणे: नूतन प्रकाशन
३. मुळे रा.श. आणि उमाटे, वि.तू. (१९७७) शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे नागपूर: महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ

